

Karel Teige: Minimální byt a kolektivní dům

I. Sociální a hospodářské kořeny bytové nouze

Minimální byt stává se dnes ústředním problémem novodobé architektonické tvorby a dokonce heslem dnešní architektonické avantgardy. Zajisté proto, že je naléhavým problémem, jež klade bytová krise a nouze evropských měst, která už trvá mnoho desetiletí, prostě od té doby, co průmysl soustředil na jedno místo obrovské části obyvatelstva, ale která hlavně po světové válce stala se bytovou bídou, jaké dříve nebylo. Tato bytová bída, obrovská armáda nebydlících nebo naprosto nedostatečně ubytovaných, vyrostla z mnoha příčin, které vesměs mají své kořeny ve způsobech kapitalistického hospodářství, a je tedy nutným průvodním zjevem jeho vývoje. Jakkoliv moderní průmyslový rozmach vyvolal závažný vzrůst měst a přistěhovalectví venkovského obyvatelstva do průmyslových středisk (takže za jedno století téměř převrátil poměr počtu venkovského obyvatelstva k městskému, který ve středověku a v předstrojové době byl 9:1.) — je třeba si uvědomiti, že bytová nouze není jen zjevem vzrůstající populace ve městech, jíž by stavební podnikání nedovedlo obsloužit, nýbrž že má své příčiny v speciálních sociálních a hospodářských přesunech. Je známo, že dokonce často bytová nabídka převyšuje poptávku, schopnou platiti žádané nájemné, a při tom trvá bytová nouze vrstev nejméně majetných. Poněvadž dosavadní způsoby řešení bytové otázky se daly na podkladě ekonomické rovnováhy mezi nabídkou a koupěschopnou poptávkou, nevedly k účinnému řešení a k odbourání bytového nedostatku. Ve městech trvá bytová nouze nikoliv proto, že se zvýšil počet městského obyvatelstva, nýbrž zejména proto, že se v celkovém počtu obyvatelů měst obrovsky zvětšilo množství vrstev hospodářsky velice slabých, že číselně vzrostla tu dělnická třída, placená nízkou mzdou, anebo dokonce nenalézající vůbec zaměstnání a obživu. Tedy ne pouhý vzrůst obyvatelstva vůbec, nýbrž jen nadpopulace, příslušející k dnešním výrobním způsobům. Právě tak, jako nedostatek bytů je v podstatě toliko nedostatkem bytů dostupných nejchudší a zároveň nejpočetnější třídě, tak také při vzrůstu obyvatelstva nejde o pouhé přelidnění, o vzrůst potřeb, jímž by lidská výroba nestačila učiniti zadost; nezvýšila se porodnost tou měrou, že by produkce a společenské bohatství nepostačovaly životním potřebám obyvatelstva: zákon populace, jako zákon abstraktní, může platit jen u živočichů, jen pokud není zásahu člověka-výrobce. Každý výrobní způsob má své speciální zákony populace, a v dnešním hospodářském řádu existuje relativní nadpopulace, daná právě tímto řádem a jeho tendencemi, i tenkrát, nastává-li (opět především sociálně podmíněný) úbytek porodnosti a vzrůst úmrtnosti a sebevraždnosti, tedy třebas i absolutní pokles obyvatelstva. Ostatně vyspělost moderního průmyslu, jenž byl by s to vyrobiti dostatek produktů, nezbytných k ukojení potřeb všech lidí, ukazuje, že bytová nouze není pouhým následkem vzrůstu měst, nýbrž že je zapříčiněna hospodářskými podmínkami, v nichž se tento vzrůst měst odehrával, tedy v nadpopulaci relativní, v proletarisaci středních vrstev, v pauperisaci dělnické třídy a v periodických krisích hospodářské soustavy; je zjevem souvisejícím s akumulací a stoupáním organického složení kapitálu. Ostatně nezapomínejme, že již dnes je ve velkoměstech namnoze tolik domů, jež by z velké části odstranily bytovou nouzi, kdyby mohly býti racionelně a hospodárně využity.

Ježto bytová nouze není prvotným sociálním zlem, nýbrž zjevem druhotným, zapříčiněným daným hospodářským systémem, poznalo se, že není odstranitelná pouhým zvýšením nabídky, totiž stavbami nových a nových obytných domů. Bytová nouze nedá se odstraniti ani stavbami levných bytů, ani sociálně politickými zákony, jako je na př. Zákon o ochraně nájemníků, po př. zákon o stavebním ruchu. To, že nabízené byty jsou nebydlícím nebo špatně bydlícím vrstvám nedostupny, není způsobeno absolutní výškou nájemného, nýbrž nepříznivým poměrem mezi nájemným a výškou mezd a gází. Zlevnění činží vyvolává dnes vždy snížení mezd (a je třeba si všimnouti, že, ze sociálního a národohospodářského stanoviska, není nájemný poměr totožný s poměrem námezdným, neboť pronájem bytu není prodejem a koupí pracovní síly, nýbrž prostým prodejem zboží). Je známo, že bytová krise byla nejméně tísnivá nikoliv v době nízkých činží, zajištěných zákony na ochranu nájemníků, nýbrž v době poměrně vysokých dělnických mezd: bylo to právě poměrně dlouhotrvající období, předcházející světové válce, kdy nebylo masivní nezaměstnanosti, poněvadž Amerika a

částečně i koloniální země absorbovaly evropskou nadpopulaci, kdy z venkova i z měst emigrovaly desetitisíce ročně do zámoří. Poměrně vysoké mzdy způsobovaly, že byty byly při požadovaném nájemném dostupny, a posilovaly vůbec vnitřní trh v jednotlivých zemích. Vlivem těchto okolností, které tehdy působily, byla progresivita pauperisace značně zmírněna. Je známo ostatně, že zápas dělnictva o zvýšení mzdy a zkrácení pracovní doby byl vždy mocný stimulans technického pokroku. Dnes, v době všeobecné průmyslové a zemědělské krise, přestávají či přestaly tyto síly, brzdící pauperisaci, vůbec působiti, hladina mezd poklesla a stejně rapidně vzrůstá počet nezaměstnaných a podzaměstnaných. V dnešní situaci, která se vyznačuje značným snížením hospodářské a životní úrovně dělnické třídy, nedá se bytová otázka řešiti způsoby obvyklými v období hospodářské prosperity a vysokých mezd: dnes se klade otázka bytu pro existenční minimum docela jinak, než jako otázka po stavbě domů či domků s levnými byty a při tom schopnými rentability. Především proto, že se snížila povšechná úroveň tak z v. existenčního minima. Ono úřední, t. j. daněproště existenční minimum není ve skutečnosti faktickým minimem, totiž minimálním limitem mzdy. Je naopak spíše hospodářskou úrovní, odpovídající přibližně maximálnímu limitu dělnické mzdy. Minimální limit mzdy, daný absolutním fyziologickým minimem, limit, na němž je ještě možno žít, aniž by se umíralo podvýživou a hladem, je ovšem hospodářskou úrovní, pro níž jakýkoliv, i nejlevnější samostatný byt je přepychem sotva dostupným. Poněvadž statistika nás poučuje, že v Československu, kde průměrná dělnická mzda ještě v době hospodářské konjunktury (1928) byla, v evropské statistice mezd, na místě bezmála posledním, totiž 14., — má skoro třetina obyvatelstva příjmy menší, než ono úřední daněproště minimum, poněvadž dnes z 21/2 milionu československých dělníků je skoro 300 tisíc nezaměstnaných a ještě více tisíc podzaměstnaných, poněvadž (podle loňské statistiky Úřední sociální pojišťovny) vydělá u nás 1,442.000 dělníků týdně méně než 100 Kč a 896.000 dělníků týdně méně než» 150 Kč *, klade se otázka odbourání bytové nouze a řešení problému minimálního bytu, respektive bytu pro existenční minimum za okolností obzvláště nesnadných. Poněvadž, jak jsme ukázali na začátku, bytová nouze má své kořeny v dnešním hospodářském řádu, není jiného prostředku jak dořešiti bytovou otázku než nahradit tento řád řádem novým. Uvažovati dnes o minimálním obydlí znamená pokusiti se o rozřešení bytového problému mimo rámec dosavadních stavebních útvarů a způsobů a na jiné hospodářské základně.

II. Kongresy mezinár. moderní architektury a otázka nejmenšího bytu

Na nutnost, aby moderní architektura nazírala problém minimálního obydlí bez ohledu na stávající stavební zákony a nařízení poukázaly několikrát i komuniké CIAM (Mezinár. kongresy moderní architektury). K bruselskému kongresu chystaná výstava regulací obytných čtvrtí a půdorysů nejmenších bytů má přinést i návrhy, vypracované bez ohledu na stávající stavební zákony; přípravný výbor bruselského 3. kongresu žádá od jednotlivých národních skupin nejen zprávy o objektivních podmínkách bytového stavu tříd existenčního minima, nýbrž i tak zv. „ideální proposice“ schopné uskutečnění v budoucnosti, po sociální hospodářské a technické stránce, a vylíčení dnešních hospodářských i právních překážek, které znemožňují racionelní rozřešení. Posléze Le Corbusierova anketa, podaná kongresu, klade své otázky bez ohledu na stávající poměry, které tvoří handicap dokonalému využití dnešních technických možností. V komuniké kongresů je zdůrazněno, že hlavním úkolem je především klást a formulovati významné problémy, „i když není možno je ihned řešiti“. — Proto jsou vítány návrhy, které jsou po určitých stránkách podnětem k dalšímu studiu, i když samy nejsou definitivní a jsou třeba i omylné. Vůbec: položití problém nového t. j., minimálního obydlí elementárně, čistě, laboratorně, bez zřetelů ke všemu, co není specificky dáno v tomto problému a ve výrobním pochodu, tedy bez ohledu na zákonné, sociální a finanční překážky, které pochodí z dnešní formy společenské organizace a z antagonismů, které tato v sobě chová, není technickým utopismem. S druhé strany je nutno zdůraznit, že žádný architektonický, vědecký či technický problém nemůže být separován od otázek hospodářsko-sociálních a každá hypotese o architektonickém řešení zítřku musí se zároveň opírat o vědecky precísni prognosu hospodářsko-sociálního vývoje. Problém moderního minimálního bytu klade se elementárně a v sociálním měřítku jako problém generální linie lidské potřeby, jako problém generálního plánu: jak bydleť. Standart bytu, vyhovující

massám a typickým biologickým, sociálním a kulturním potřebám. Je třeba zahrnout diferenciaci bytu podle stupně majetku a podle subjektivních zálib obyvatele.

Mezinárodní kongresy nové architektury chápou správně své poslání: nemají být stavovskými sjezdy, mají být tím, co oficiální kongresy („Mezinárodní kongresy architektů“, letos v Budapešti) nemohou a nedovedou být: organizaci pracovní a nikoliv reprezentativní, ohniskem internacionální spolupráce, laboratoří nové architektonické myšlenky; mají řešit veliké problémy, které klade vždy aktuální etapa nové architektury a aktuální potřeby sociálního vývoje. Tak určil úkol těchto kongresů první ustavující kongres r. 1928 ve Švýcařích, v La Sarraz. 2. kongres, jenž se konal r. 1929 ve Frankfurtě nad Mohanem, vzal si za úkol projednávat problém „n e j m e n š í h o bytu“. Byla uspořádána výstava půdorysů malých bytů, v níž Československo nemohlo být zastoupeno, poněvadž, což bylo často konstatováno (Index I. č. 11, Stein Holz Eisen, 1930, č. 13.) „u nás jsme si ten problém usnadnili tím, že jsme jej vážně neřešili, a tak vyrostly vagonové kolonie, dřevěné baráky, a na druhé straně nákladné veřejné budovy“ (B. Fuchs a J. Polášek v Indexu). Statistika „lidových bytů“ v Praze, zřízených v letech 1923-1928 ukazuje, že z celkového počtu 41.778 bytů bylo 2.944 v podkroví a 2.271 v suterénu, z výše uvedeného počtu bylo 10.132 bytů o jedné a 14.496 bytů o dvou místnostech. Z počtu malých bytů je 21% podkrovních a sklepních, z bytů o jedné místnosti dokonce asi 35%. Od r. 1923 vzrostl ve Velké Praze počet bytů o 1 místnosti 25krát a o dvou místnostech 15krát. To však nejsou žádoucí „minimální byty“, s minimem plochy, maximem slunce a vzduchu, nýbrž prostě byty, na jakých se, bez ohledu k „lidským právům“ na zdraví, nejvíce vydělává, neboť výše činží bývá v nepřímém poměru k jakosti příbytku. Československá architektura se dosud systematicky a plánovitě těmito sociálními poměry a otázkami nezabývala a teprve letošní soutěže na ideové řešení domů s malými byty byly podnětem k zajímavým pokusům. Výsledky kongresů mohou tedy zejména u nás působiti podnětně. Letošní kongres v Bruselu pokračuje v práci o řešení minimálního obydlí. Příští kongres, jenž se bude konati r. 1931 v Moskvě, bude se rovněž zaměřovat na problémy obytné architektury, avšak má přejíti také k problémům urbanismu. O thematicu tohoto kongresu není dosud rozhodnuto. Je navrženo: „Cesta k organickému městu“, nebo „Konstruktivní město“, nebo posléze „Kolektivní bydlení a socialistický kombinát města s venkovem“.

III. Byt „existenčního minima“ bez domácnosti

Uvažovati o problému bytu pro existenční m i n i m u m předpokládá, uvědomiti si svérázný životní sloh a způsob třídy existenčního minima, t. j. proletariátu. Je třeba si uvědomit především, že tato třída z dnešní společnosti je zároveň třídou, která vytvoří novou společnost, je lidskou sférou, která má internacionální a universální charakter a která si neřádá partikulárních práv: tedy třídou, která poprvé připouští dokonalou uniformitu ve věcech životních a bytových potřeb. Dále je třeba si uvědomit, že dosavadní způsoby bydlení v rodinných či činžovních domech naprosto neodpovídají životnímu slohu této třídy.

Především proto, že stávající byt-domácnost je útvarem, odpovídajícím měšťanským společenským a rodinným poměrům. Avšak měšťanská domácnost a rodina zakládá se na kapitálu a může se plně rozvinout jen u vlastnické třídy. Kde však není vlastnictví, není ani důvodů proč by tato rodina a domácnost (při podřízeném postavení ženy) měla existovat. Vrstvy „existenčního minima“ nemají pro řádné vytvoření takové rodiny a domácnosti prostředků. Zde poměr ženy a muže navzájem a jejich poměr k dětem nemá nic společného s rodinnými poměry měšťanskými.

Se vznikem patriarchální rodiny pozbylo vedení domácnosti své veřejné povahy a stalo se soukromou službou. Teprve moderní velkopřemysl otevřel dělnické ženě znovu velkoryse cestu do veřejné výroby, vyhnal ji z rodiny na trh práce a do továrny, a učinil ji namnoze i živitelkou rodiny. Žena, která nezadržitelně odchází z domácnosti, aby se zařadila do výrobního procesu a přihlásila se o své místo ve veřejném životě, nemůže však vykonávat dvojí povinnost a dvojí práci; musí být tedy osvobozena od kuchyně, úklidu, praní, šití, i od výchovy dětí. Tento rozpad rodinného hospodářství a života není sám o sobě sociálním zlem, nýbrž je to naopak předpokladka úplného zrovnoprávnění ženy s mužem a logický zjev v životním slohu nové třídy. Je-li podmínkou emancipace ženy, aby celý ženský rod byl znovu uveden do výroby, je nutno, aby byla odstraněna jednorodina jakožto hospodářská jednotka a

její domácnost. Soukromé domácí hospodářství musí se přeměnit ve veřejný průmysl, a také péče o děti a jejich výchova musí se stát věcí veřejnou. Jestliže soudobí architekti, kteří jsou povinni spolupracovat na těchto úkolech, dovolávali se často, ve snaze o reformu obydlí a domácnosti, pomoci žen, řídicích domácností (Bruno Taut: Der Architekt denkt, die Hausfrau lenkt!), je třeba, aby ve věci návrhů nových obytných útvarů mimo tradiční domácnost apelovali na pomoc dělnických žen, které vědí, že přes všechny zákony, které jim daly volební právo, reformovaly manželství a pod., zůstala žena služkou bytu a domácnosti, otupována domácími pracemi, která jí váže na kuchyni a dětský pokoj, vykořisťuje její sílu groteskně neplodnou, drobnou, znervosňující a ubíjející prací. Opravdová emancipace ženy nastane teprve tam, kde bude opuštěno domácí hospodářství a nastane hromadně přeměna domácnosti ve velkoprávní průmysl. Dnešní hotely a především lidové kuchyně, jídelny, dětské jesle a mateřské školy jsou zárodky nových bytových a životních způsobů a jediné prostředky k emancipaci ženy. Jako všechny hmotné předpoklady nové společnosti (socialismus), byly vytvořeny kapitalismem, avšak zůstávají tu řídkým zjevem (dnešní boarding-houses jsou jen výjimkou mezi měšťanskými obytnými budovami) a hlavně jsou většinou buď malomocnou sociální péčí nebo obchodem, se všemi deformacemi a špatnými stránkami spekulace a honby za ziskem. „Bez uvedení žen k samostatné účasti jak na veřejném a politickém životě vůbec, tak i na stálé práci všeobecné ve státním zájmu není možný žádný socialismus, ale ani žádná úplná a trvalá demokracie“ (Lenin). Jde tedy o to, zrušit soukromé rodinné hospodářství, tradiční domácnost, kde se pracuje namáhavě a s plýtváním sil pro vlastní spotřebu, a navrátit společenskému tělesu, jeho výrobě a jeho kultuře všechny ony síly, které stravovala domácnost.

Bylo by tedy naprosto nesprávné, nevěcné a falešné, kdybychom chtěli bytové potřeby třídy „existenčního minima“ zodpovědět minimálními byty, určenými rodinnému hospodářství. Vedle onoho svérázného znaku této třídy (že totiž její rodinné vztahy jsou z jádra odlišné od rodinných poměrů měšťanských) je třeba ještě uvést stěhovavost dělnického obyvatelstva, pro něž je tedy vlastní rodinný domek nebo vlastní nábytek v nájemném domě přítěží. (Jako literaturu ke studiu těchto jevů uvádíme: Walter Gropius: Referát na 2. kongresu mezinárodní moderní architektury. Engels: O původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu. Týž: K bytové otázce. Týž: Postavení dělnické třídy v Anglii. Lenin: Velká iniciativa, a „These o bydlení“, vypracované společností sovětských architektů OSA, v časopise S. A.)

IV. Kolektivní domy

„Ideální návrhy“ moderního, t. j. minimálního obydlí bude tedy třeba, při uvažování uvedených faktorů, formulovat takto: Nejmenší byt je třeba řešit jako obytnou buňku pro dospělého jednotlivce; tyto buňky je třeba seskupit do velkých obytných úlů. Takovýto kolektivní dům se tedy přibližně podobá dosavadním velkým hotelům, boarding-houseům, flatům, svobodárnám, což jsou různé varianty obydlí, podle toho, jakým vrstvám jsou určeny a kudy se vede rozhraničující mez mezi centralizovaným kolektivním hospodářstvím a individuálním obydlím. Žádoucí kolektivní domy by však vedly tuto mez asi tak, aby úplně všechny hospodářské momenty bydlení byly centralisovány, kolektivisovány a industrialisovány, takže formulí tohoto nejmenšího individuálního bytu bude v jádře spací kabina.

Individuální buňka bude bytem opravdu minimálním, poněvadž z ní bude vyloučeno vše, co nepatří do funkcí obývacích: nebude ani jídelnou, ani pracovnou, ani salonem: není místem pro práci a společnost, nýbrž pro spánek, odpočinek a individuální duševní a citový život. Vylučuje se ovšem naprosto soužití dvou osob v jednom obytném elementu. Místo tělesné i duševní práce je v dílnách a pracovnách, místo společenského života je v klubovních místnostech, místo fyzické kultury je na společných sportovních prostranstvích, basénech, hřištích atd. Úl takových minimálních buněk pro jednotlivce se doplňuje obsáhlým kolektivním zařízením kuchyní, jídelen, buffetů, prádelen, sušáren, klubovních sálů, přednáškových sálů, čítáren — to vše počítáno asi pro 1—3 tisíce obyvatel v jednom komplexu, s přiměřeně velkými dětskými domy a sady.

V zásadě je třeba uvažovat takovéto kolektivní domy jako domy pro dosud nezvyklý počet obyvatel, jako na obytné komplexy (vzhledem ke stávajícím poměrům) obrovské. Jako na mnohopatrové domy,

a chcete-li, mrakodrapy. Jedině zvýšení počtu pater umožňuje zachovat dostatečné nezastavěné plochy sadů mezi jednotlivými domy, aniž by se tím upadalo v známou nevýhodu zahradních měst, totiž přílišnou vzdálenost bytu od pracovního místa a následovně přetížení dopravy. Ve velkých a vysokých domech je komfort hospodárnější a lze tu výhodněji organisovati centrální hospodářství. Nejen „hotelová“ organisace domácího hospodářství, ale především instalace moderních ventilací a topení (na př. dle systému Gustava Lyona), bez níž nelze zmenšiti obytné místnosti, je možná jen u velkých domů. Tak dospíváme k zahradnímu městu, které je rozvinuto do výšky. Příbytek jednotlivce, muže či ženy, v kolektivním domě znamená rigorosní redukci stávajících programů bytových. Nejen to: znamená dokonce úplnou změnu „kvantity v kvalitu“. Dosavadní reformy obydlí na cestě od hradu, paláce a zámku přes moderní měšťanský byt, od luxusního bytu (maison de plaisance a hotel particulier) k minimální domácnosti jsou změny kvantitativní. Tyto kvantitativní změny, přinesené architektonickým a technickým pokrokem (racionalisace bytu, mechanisace jeho provozu, revise a restrikce jeho dimensí) dospívají k bodu, kdy kvantita se mění v kvalitu, kdy tradiční, byt minimální domácnost je překonána, kdy se děje převrat, radikální řez, kdy dospíváme k obydlí, skládajícímu se z velkého počtu obytných cel s centralisovaným a industrialisovaným hospodářstvím, se z kolektivisováním společenského života a zveřejněním péče o dítě. K nové formaci: k továrně na bydlení.

Takovýto minimální byt není pouhou redukcí měšťanského nebo středního bytu a meliorací lidového, dělnického příbytku. Je převratem v bytovém řešení. Jestliže minimální byt, zůstávající při tradiční formě domácnosti, znamená vlastně návrat k nejzaostalejším bytovým způsobům, architektonicky a co do komfortu je krokem zpět oproti dnešnímu modernímu bytu bohatých vrstev — (obytná kuchyně se tu vrací v technicky zdokonalené formě obytného pokoje s výklenkem pro vaření), jestliže se nemůže zbavit určitých, modernímu člověku nepřijatelných způsobů (manželská ložnice) — je naproti tomu takovýto kolektivní dům obrovským pokrokem v bytové kultuře a dává kolektivu svých obyvatel k dispozici dříve nedostupný komfort. Řešení problému kolektivního domu revolucionisuje architekturu, neboť to znamená: řešiti problém obydlí na vyšší úrovni společenského vývoje a jeho dějin.

Takovýto minimální byt v kolektivním domě není tedy také jen „východiskem z nouze“. Je zásadou. S všeobecnou platností. Alespoň pro třídu „existenčního minima“ a pro její novou společnost. Zásada: minimální byt = moderní byt, znamená požadavek jednotného bytového typu a standartu pro všechny.

V. Aktuální překážky

Pokud se týká aktuálních překážek, které se staví v cestu velkorysému a racionálnímu odbourání bytové krise a vyřešení problému lidového obydlí, je třeba uvést, že všechny podstatné překážky kořen! zde v příčinách hospodářských a sociálních. Překážky, které kladou zastaralé předpisy a zákony stavební, lze pokládati za odstranitelné, pokud jsou přežitkem zastaralých ideologií a názorů; avšak pokud jsou právním výrazem stávajících vlastnických zájmů, zájmu na pozemkovém a domovním výnosu, na maximální exploataci plochy, na možnostech hypotekárního úvěru (nutnost stavět domy „pro věčnost“ a nikoliv jen na dobu asi jedné generace, jak by bylo účelno) — potud budou tyto překážky v mezích dnešního řádu sotva úplně překonatelné.

Pokud se týká nejvážnějších hospodářsko-sociálních překážek, tedy připomínáme, že bytová nouze není odstranitelná stavbami domů v soukromém podnikání a v soukromém provozu, neboť domy, kde by nájemné bylo dostupno dnešnímu tristiému, ale faktickému existenčnímu minimu, nemohly by se rentovati, ani kdyby byly postaveny z nehoršího materiálu a úplně bez komfortu. Stavební družstva lidí naprosto nemajetných jsou ovšem rovněž paradoxem.

Bytové krizi dalo by se značně odpomoci jedině stavbami domů z prostředků veřejných, obecních či státních, a bylo by třeba, aby nájemné v těchto domech bylo vyměřeno v poměru k příjmům obyvatele, a aby osobám bez zaměstnání nebo bez prostředků tu byl poskytován byt zdarma. Tento boj proti bytové nouzi, jakožto věc sociální péče a sociální politiky, nemá za dnešních poměrů naděje na úspěch, poněvadž v byzdech států a obcí nenajdou se finanční prostředky: víme, že položky na sociální péči, školství a lidové zdravotnictví jsou v těchto rozpočtech v stále horším poměru k položkám na vojenství a pod. To ukazuje jasně, že tu není vůle řešiti bytovou nouzi tímto způsobem.

VI. K Le Corbusierovu dotazníku

K Le Corbusierově anketě kongresů mezinár. moderní architektury jest třeba poznamenati: Le Corbusier rovněž zdůrazňuje, že dnešní stavební řády přičí se široké a významné iniciativě, která by dovolila radikálně transformovat zastaralý organismus měst, že je zakázáno vytěžit technické možnosti do jejich maxima, že architektonický převrat, způsobený moderní technikou, možno pokládat ve vyspělých zemích za věc již hotovou a že je nyní třeba studovati vliv fyzických, hygienických, chemických a biologických objevů na moderní architekturu; a že, posléze, musíme znáti jakým způsobem hodlá se uspořádati soudobý sociální fenomen (Comment tend á samménager le phenoméne social contemporain). Proto klade Le Corbusier řadu otázek: a) lékařům (vzduch, hluk, sluneční a umělé světlo), b) fysikům (instalace topení a větrání, insonorita, isothermie, sluneč. radiace) a c) architektům. Ačkoliv se Le Corbusier zvláště neptá na problémy „soudobého sociálního fenomenu“, je třeba konstatovati, že musíme tento problém uvažovati nikoliv „posléze“, nýbrž především, chceme-li přistoupiti k plánovitému řešení bytové otázky, jež jest podstatně otázkou sociální. Co jest tento soudobý sociální fenomen? Le Corbusier jej definuje jako „nový sociální stav, vyvolaný strojem“. Přesně definováno, je to dnešní stav společenského vývoje, totiž stará společnost, rozdělená ve dvě třídy (které se navzájem zásadně liší podle svého postavení v dělbě práce a poměru k výrobním prostředkům, podle míry užívání společenského bohatství), sféry s protichůdnými životními zájmy a protikladným historickým posláním: poslední antagonistická forma společenského výrobního procesu. Ono „inteligentní uspořádání společenského života uvnitř velkých měst“, o němž Le Corbusier předpokládá, že nastane v dohledné době, nemůže býti ničím jiným, než zásadní sociální metamorfosou, která do důsledků a definitivně může býti provedena nikoliv jen „uvnitř velkoměst“, nýbrž ve světovém měřítku, a kde na př. bytová otázka bude řešena v dalekosáhlé souvislosti s jinými hospodářskými a sociálními přeměnami, mezi nimiž zrušení rozdílu mezi městem a venkovem je z nejdůležitějších.

Le Corbusier žádá odpovědi, které neberou zřetel k aktuálnímu stavu stavebních poměrů a řádů. Avšak jeho otázky nejsou zodpověditelný nějakým abstraktním zákonem; mohou býti uvažovány jen ve vztahu k určitým, buď dnešním nebo předpokládaným jiným hospodářským a společenským poměrům; kdybychom odhad architektonického vývoje v blízké budoucnosti nepodkládali přesnou diagnosou a prognosou sociálního vývoje, zůstali bychom v neplodném utopismu. Předpokládati do budoucna obrovský pokrok architektury, zrevolucionisované moderní technikou, tedy veliké architektonické změny beze změn v sociální struktuře, je nereelní. Naproti tomu, pochopíme-li správně vše, co sociologicky musí minimální byt determinovati, uvážíme-li všechny jeho funkce, pak dostaneme samozřejmě i jeho výsledné řešení a architektonickou formuli. Uvažujeme-li o novém bydlení podle jeho sociálních funkcí, Doznáme, zda-li určité navrhované architektonické řešení je správné či nikoliv. Le Corbusier předpokládá dům budoucnosti jako hermetický dům: dům izolovaný dvojitými stěnami z průhledného či neprůhledného materiálu od zevního vzduchu a teploty, způsobilý pro kterékoliv podnebí, větraný a zároveň vytápěný vzduchem konstatní teploty a hygrometrie (circuit d'air fermé), takže bude bez otevíracích oken. Poněvadž pokládá způsob bydlení v izolovaných domácnostech (ať už v rodinných nebo nájemných domech) za architektonicky odbytý a nadále neudržitelný, předpokládá, že takový dům bude velikým komplexem, postaveným do výšky, obsluhovaným velikou mašinerií zdviží. Tento dům můžeme si představit asi jako zdokonalený někdejší Le Corbusierův návrh „Immeuble-villas“.

Le Corbusierovy otázky, týkající se archit. řešení tohoto domu:

1. Jaký počet pater lze pokládati za výhodný pro dobré využití, po mechanické a architektonické stránce, takového obytného k o m p l e x u ?

Otázku po absolutní výšce domu nelze vůbec všeobecně zodpovědět: Výhodnost určitého výškového zastavení je vždycky dána jen relativně k ceně pozemku. I kdybychom neuvažovali dnešní prodejní, peněžitou cenu pozemku, i kdybychom předpokládali, že půda je všechna ve vlastnictví společnosti, bude cena pozemku se různit v tom či onom místě, poněvadž na určitých, hustě obydlených plochách

bude poměrný nedostatek pozemku a tím spíše vznikne nutnost stavěti do výšky, jinde bude vždy nadbytek méněcenného pozemku, který připustí horizontální rozvinutí staveb. Cena, respektive věcná a produktivní hodnota půdy, daná jejími přírodními vlastnostmi (úrodnost, nerostné bohatství, léčivé prameny a pod.) bude vždy spoluurčovat výšku a zastavění, i tehdy, kdy nebude přicházet v úvahu její dnešní, spekulací vyšroubovaná cena prodejní. Celostátními, respektive celoevropskými hospodářskými a osidlovacími plány bude přisouzena určitým plochám kvalifikace, odpovídající jejich přírodní povaze; bude nutno brát zřetel k tomu, aby všechna půda byla využita způsobem nejvhodnějším, tedy, aby nebyly zastavovány plochy, schopné jiného lepšího užitku, a aby stavby domů a měst nezabíraly zemědělsky nebo nerostně cenné plochy. Pokud jde o technicky možnou výšku domů, můžeme uvést výsledky výzkumů, které nedávno prováděla americká ocelářská společnost „Institut of Steel Construction" v New Yorku. Zjistilo se, že technické možnosti přesahují vysoko dnešní užívané výšky mrakodrapů; poněvadž však, vzhledem na rentabilitu buildingu, je výška závislá od ceny pozemku, stoupá křivka rentability s výškou domu až k určitému limitu, a přes tento limit byla by vyšší stavba méně výhodná a výnosná. Technický limit možné výšky mrakodrapu je však ohromně větší. Smíme-li předpokládati zdokonalení výtahových zařízení, je možno tento technický limit stanovit jako výšku 600 m. Mrakodrap 600 m vysoký lze dnes, podle tvrzení oné společnosti, pokládati za technicky realizovatelný.

2. Jaká vzdálenost je přípustná pro délku chodeb vedoucích od zdviže k vchodu do bytu?

Zavedením horizontálních liftů, jezdících chodníků v koridorech mohla by tato distance býti po případě velmi značná. Jejím limitem by byl asi určitý poměr šířky chodby k hloubce pokojů; ostatně lze předpokládat, že dlouhá chodba bude se čím dále od liftů zužovat, jak ukazují americké hotely.

3. V předpokladu, že společné hospodářství se bude stále rozšiřovat, včetně péče o děti (síně fys. kultury, jídelny, kuchyně, prádelny atd.), jakou plochu jest určití pro jednoho obyvatele v malém, středním a tak zv. buržoasním bytu?

Na tuto otázku jest třeba odpověděti, že — po našem názoru — je třeba uvažovati toliko jediný typ a rozměr bytu, nejmenší byt jakožto byt minimo-maximální, daný striktně stanovenými biologickými potřebami, který může varírovati jen podle klimatických a pod. poměrů v určité krajině. Žádoucí obytné komplexy nejsou myslitelný s byty rozlišenými podle společenského postavení a majetnosti obyvatel, především proto, že kolektivní dům je obytným útvarem třídním, jenž je výhodný toliko pro vrstvy „existenčního minima", pro proletariát, a odpovídá jeho životním způsobům. Zámožné vrstvy by odmítly bydleti v kolektivních domech, třebas v luxusních apartementech. poněvadž jejich způsob bydlení (vila, zámek) jim nejlépe konvenoval: břímě bytového provozu je tu složeno na bedra četného služebnictva, a tak patricijská vila je nejdokonalejším způsobem bytu pro zámožné vrstvy, pro jejich společenský a rodinný život, a mimo to jedině soukromá vila umožňuje, aby byly uplatněny subjektivní nároky a kaprice, které tyto vrstvy na obydlí kladou. Námitka, že tento způsob bydlení je neobyčejně nehospodárný, nemá účinku, poněvadž bydlení v těchto vrstvách, lpějících na tradicích a předsudcích, není věcí hospodárnosti, nýbrž okázalým přepychem. Proto také moderní architektura musí pokládati za sebe nedůstojný úkol řešiti luxusní obydlí, neboť vůdčím zákonem architektonické organizace je racionální ekonomie. Moderní byt luxusní — tedy „moderně jednoduché" zařízení přepychového bytu, neodpovídá žádné skutečné potřebě a nutnosti, neboť zde není příkazem spořivost: je známo, že zámožní lidé platí draze „moderně zjednodušený" nábytek, a že tato prostota architektury není tu požadavkem nezbytnosti, nýbrž módy.

Byty v kolektivních domech nelze rozlišovati jako 1., 2. a 3. třídu ve vlaku. Je nutno uvažovati jen jednu bytovou míru, týž byt pro všechny s komfortem 1. a naprostým nedostatkem přepychu 3. třídy vlaku. Byt, který vyhovuje všem jednotlivcům třídy, která nemá partikulárních nároků a zálib. Jedině této třídě je zkolektivisované, znivelisované bydlení žádoucí a přijatelné. Tedy jedině objektivní požadavky této třídy mohou býti směrodatny pro architektonické řešení. Jedna obytná buňka, určená k obývání pro jednoho dospělého obyvatele, příbytek, zbavený všech hospodářských složek, spací kabina a cela pro subjektivní myšlenkový a citový život samotářských chvil může býti opravdu minimálních rozměrů. Plochu 3x3 m² nebo 3 x 4 m² možno pokládati za dostatečnou,** kde veliká okna do zahrad (po případě se skly, propouštějícími ultrafialové paprsky) odstraní pocit stísněnosti

prostoru. O výši komfortu může rozhodnouti jenom stav sociálního blahobytu.

4. V předpokladu maximální izolace a splnění požadavků architektonických a cirkulačních (automobily by neparkovaly podél cest, nýbrž ve zvláštních parcích, situovaných pod těmito domy. u vchodů k výtahovým drahám) — jaká schematická forma obytného komplexu by byla nejvýhodnější (pokud možno nejkratší příchodové cesty, maximální zelené plochy, nejméně chůze uvnitř domů a na ulicích)?

Předně: otázka parkingu automobilů nebude pravděpodobně v budoucnosti ve velkých městech hrát tak závažnou roli, poněvadž lze předpokládati, že automobil, který uvnitř měst je přepychovým osobním dopravním prostředkem, odtud vymizí. Automobil je přepychovým dopravním prostředkem nejen pro svou cenu, nýbrž protože je podstatně neekonomický, poněvadž zaměstnává mnoho koňských sil pro dopravu celkem nepatrného počtu osob, zabírá pro tento nepatrný počet osob příliš velké místo na ulici v jízdě, a vyžaduje velké prostory pro parking. Naproti tomu lze předpokládati, že obrovská většina dopravy nákladní, osobní i expresní bude podzemní: mezi jednotlivými stanicemi podzemní dráhy byla by síť pohyblivých chodníků. Ostatně je známo, že automobilové plyny ničí stromy podél cest, jsou tedy patrně škodlivy i lidskému zdraví.

Nejvýhodnějším zastavovacím schématem dosud jest volné řadové zastavění (Zeilen), umožňující dokonalý přístup slunce do bytů, příčné větrání místností a pohyb vzduchu mezi domovními řadami. Podzemní doprava byla by rozvržena v šachovnicovou síť pod těmito obytnými městy (eventuelně i s diagonálním spojením rychlodopravním); třídy pro dopravu vozovou nadzemní, která by byla podstatně zmenšena, vedly by kolmo k domovním řadám. Domovní řady byly by v určitých čtvrtích stejně vysoké a stejně od sebe vzdáleny. Vchody do podzemní dráhy byly by při dopravní třídě; nadzemní křižovatky a náměstí by odpadly. Ruší se tím i tradiční koridorové ulice. Obchody, kavárny, kina, divadla a pod. byly by umístěny při těchto třídách a poblíž stanic podzemní dráhy a pod. Situováním většiny dopravy pod zemí bude město tiché, a pouliční hluk, škodlivě působící na nervy, odpadne.

5. Ve smyslu předchozího a při uvažování nejvýhodnějších modalit zastavění, jaká hustota obyvatelstva na 1 hektar by měla být v těchto obytných čtvrtích? Má moderní urbanismus směřovati ke snížení, nebo naopak ke zvýšení hustoty obyvatelstva?

Problém hustoty obyvatelstva se klade jinak pro stará města a při dosavadních stavebních způsobech, než pro předpokládaná a uvažovaná města nová. Ve starých městech byla vysoká hustota zlem sociálním a hygienickým ze stanoviska obydlí, i obtíž pro špatně organisovanou uliční dopravu. Pro dosavadní městské poměry žádali hygienikové jako přípustné maximum hustoty obyvatelstva 350 osob na hektar.

V městě dostatečných zdravotních opatření, kde všechny byty jsou dobře osluněny a větrány, kde obyvatelé žijí na lidsky slušné sociální úrovni, a kde ve velikých kolektivních domech nebydlí děti, je možno žádati zvýšení hustoty obyvatel.

* Je třeba rovněž uvážit, že u nás tvoří asi třetinu všeho dělnictva ženy a že ženské mzdy jsou pravidelně o 30 a více procent nižší než mužské.

** Kabiny transatlantiků mají plochu přibližně 7.5 m² - 9.5 m², luxusní kabiny 14 m²